

Változatok a türelemre

UTAK
ESZMÉK
VITÁK

Jó, hát legyen Gouda. Elfogadjuk az érveket. Rotterdamból nem érünk vissza délig Utrechtbe. Aztán meg ilyen rövid idő alatt mit látnánk a világ legnagyobb kikötőjéből? Még ha felmennénk a kilátótoronyba. De vasárnap van, és végre valóban május, melegen süt a nap — biztos sokan lesznek. A mindentudó turistatájékoztató különben is kioktatott (Hollandia civilizációs szintjéhez méltó színes fotókkal támasztva alá a kategorikus szöveget), hogy a Spido sétahajóinak igénybevétele nélkül nem ismerhetjük meg Rotterdam nevezetességeit. Marad a többi „dam“ mint későbbi lehetőség, de egy bizonyosan, ám az Amster-dam (azaz Amszterdam), s a vízből látunk még

eleget, ha nem is épp a deltát, a híres Delta Expót — amit ugyancsak nem szabad az ide érkezőnek elmulasztania. Megnézzük azonban a szélmalomokat, a csatornák között, és ez sincs tanulságok nélkül. Kínderdijekben 17 darab van belőlük: azért ilyen sok egymás mellett, mert nem gabonát, hanem a vizet örölték (amikor még működtek) — hajtották át egyik csatornából a másikba, így szabályozva a vízszintet, biztosítva a mindegyre támadó tengerrel szemben a szárazföldet. Most látom csak, a szélmalomok közelében, milyen böles a mi húsz évvel ezelőtti irányelvünk, amely az irodalomkritikusokat is kiküldte a nagybetűs VALÓSÁGba, hadd ellenőrizzék a helyszínen, helyes-e a frissiben olvasott metafora, egyezik-e a láthatóval, azaz kielégítő-e a mű. Mert ha én nem jutok el Hollandiába, nem ébred fel (ha későre is) éberségem a középkor csökevényeit még magában hordó irodalommal szemben, és sosem jut eszembe megkérdőjelezni a (gyanítom) Cervantesre visszavezethető „szélmalomharc“ termelésellenes értelmezését; igaz ugyan, hogy a derék lovag (feudális elfogultságában) megvívott a szélmalommal, de íme, létezik egy másfajta, előremutató, pozitív szélmalomharc is, amelyet a dolgozó ember vívott, sikeresen, az őt leigázni akaró természettel. Noha napidíjat nem kapok — s főként nem guldenben — e felismerésért, újlag megbizonyosodom, milyen helyes olykor odahagyni a szerkesztőséget, a könyvtárszobát, és kiszállni vidékre, mondjuk pár ezer kilométerre — még az irodalomtörténészek, a műtésznek is.

E szélmalom-kitérő után megérkezünk Goudába, ahol az 1450-ben épült gótikus városházával szemközt az 1668-as Városmélegen most is minden csütörtök reggel az aranyárga goudai sajtot mérik. Ma azonban vasárnap, sőt ünnepnap van, műemlékek, múzeumok zárva, a vendéglő teraszán viszont háborítatlanul ihatjuk a jó holland sört s a kávé. És a múltban-gyönyörködés helyett megvitathatjuk a hollandiai középfokú oktatás mai helyzetét, gyakorló apaként e témában jól tájékozott geológus barátunkkal, úrvezetónkkal. Annyian szólnak bele ezekbe az iskolai dolgokba, hogy én mint antipedagógus igazán nem akarok újabb ötletekkel szolgálni, ami azonban különösen vonzó számomra, így első hallásra, az a különböző iskolatípusok közötti fokozatosság (színvonalban) s a lehetőség biztosítása, hogy a többre képes gyermek menet közben átváltson, jobban felkészülve az egyetemi tanulmányokra. A kávéról és a kötetlen csevegéstől felfrissülve, autóba szállás előtt visszakanyarodunk még a valóban nem hétköznapian szép városháához. És most már — valamikori jó reformátusként — tudom, hogy ide a predestináció hozott minket. Bár keveset láttam belőle, egyszerre hajlandó vagyok elfogadni a prospektus-reklámot igaznak: Gouda Hollandia turisztikai szíve. Ez a szív nem tárulkozott ugyan ki nekünk teljesen, de az egész ország megértéséhez nélkülözhetetlen, lényegi s nem csupán turisztikai igazságot árult el. A városháza homlokzatán a németalföldi történelmet magyarázó, e tájakon ma is alaptörvényként funkcionáló latin jelmondat olvasható. Audite et alteram partem. Hallgasd meg a másik félt is! Hát igen, a sokévszázados józanság — amelynek persze itt is megvoltak a véres előzményei — többet jelent, mint a legragyogóbb gótika, a legpompásabb sajt s a legötletesebb szélmalom. De hogy ezek külön-külön olyan szintre juthattak, amiért e kis országra még mindig odafigyel a világ, alighanem a valósággá váltott jelmondatnak köszönhető, benne kell keresni a magyarázatot. Sőt, visszagondolva más városokban és országokban szerzett tapasztalataimra, úgy érzem, eszerint kell át-

rendeznem az élményeket: ez az a viszonyítási alap, amely többet mond a különböző autóáraknál, a járműsűrűségénél, sőt a vonatok és a közvécék tisztaságánál is. Tehát: Audite et alteram partem!

Utrecht, a régi (és az új)

Hét év alatt harmadszor járom Utrecht utcáit, először és másodszer elszalasztott vagy akkor még potenciálisan sem lehetséges megfigyeléseket teszek (azóta épült fel az építészeti-városrendezési csodának minősülő minckevézem, amely egyik végén állomásul, többi „végén“ üzeletházasként s ki tudja még mi mindenként szolgál), de a jelmondatot sehol sem pillantom meg. Ez azonban a legkevésbé sem zavar, úgysem a házak falán ékeskedő felszólítások szabják meg az életminőséget. Persze, jólesik, ha szemünknek, fülünknek kedves szavakkal találkozunk, ennél is jobban viszont, ha maguk a falak árasztják az „Audite et alteram partem“ melegét, s a falak közt élő emberek ma is gyakorolják e történelemtől rájuk mért életbölcsséget.

Az új, a modern Utrecht, amely természetesen egységet alkot a régivel (külsejében éppúgy, mint szellemében), éppen ezt cselekszi: meghallgatja őst, a jó öreget, de (és!) a csatornák partján, a kávézóknak félmeztelenül napozó fiatalok is szemmel láthatóan jól érzik magukat benne. Akárcsak a messziről jött idegen. A turisztikai reklám szintjén sem avult még el az „Unie van Utrecht“, az Utrechti Unió 400. évfordulója, az utrechti, pontosabban vianeni Magyar Otthon kiadványa jóvoltából pedig fordítanom sem kell már mindazt, amit az 1579. január 23-i eseményről és előzményeiről tudni illik a városba látogatóknak, tudni érdemes a hazakerzőnek. A mai Hollandia és Belgium területén a XVI. század közepén tizenhét többé-kevésbé önálló tartomány (tizenhét szélmalom...) állt, közös csak az uralkodójuk, a Habsburg-házhoz tartozó II. Fülöp spanyol király volt. Egységes világbirodalmat akart teremteni, római katolikus alapon, feudális kérlelhetetlenséggel, a hírhedt Alba (Alva) herceg csapataival. A németalföldi protestánsok természetesen kilógtak ebből a homogenizálási tervből, sőt vallástól függetlenül a városalakók általában; pénzükről, sőt életükről volt szó, nem várták hát másoktól a segítséget — és harcuk sikerrel járt. Az északi tartományok megkötötték az uniót, és kimondták: örökre szövetségben maradnak, de a szövetségen belül a tartományok majdnem teljesen megtartják önállóságukat; háborúról és békéről, adózásról egyhangú szavazattal dönthetnek csak, közös hadsereget szerveznek, biztosítják a lelkiismereti szabadságot, az istentisztelet szabadságáról viszont a tartományok saját területükön külön döntenek. Az Utrechti Unió lett az 1588-ban megalakult Németalföldi Köztársaság alkotmánya.

Az épület, ahol az uniót aláírták, ma is épségben áll: az utrechti egyetem főépülete. A történelmi nevezetességű Nagy Auditórium — ha a kapus nem ugrott el éppen valahova — nyugodtan megtekinthető, a folyosói bejárat mellett álló emléktáblához viszont portási készenlét és jóindulat sem szükséges. A magyar vándordiák bronz domborműve, igaz, „csak“ háromszáz évre emlékeztet, és az Utrechti Unióhoz csupán annyiban kötődik, hogy a vérről és ésszel, józansággal kivívott szabadság nélkül nem lett volna hová jöjjenek a peregrinusok, többek közt az erdélyi fejedelemségből. Enélkül nem tanulhatták volna meg tisztelni és becsülni a távolról érkezettek, majd tanulmányaik befejeztével hazatérők a tudományok, a békés munka, az összefogás erejét, legalábbis nem hollandus módra — mint Apáczai, Tótfalusi Kis Miklós és a „névtelenek“. (Ma már e névtelenekről is többet tudunk a holland G. Henk van de Graaf könyvéből — amely Kolozsvárt jelent meg, 1979-ben: *A németalföldi akadémiák és az erdélyi protestantizmus a XVIII. században 1690—1795.*)

A tanulságok ideje azonban, úgy látszik, nem járt le, a modern peregrinációk sem haszontalanok, még akkor sem, ha a hónapokat, éveket csupán napokkal helyettesítjük, s a tudós könyvek helyett meg kell elégednünk a prospektusokkal, az utcai nézelődéssel. Mit mond például az évfordulós (angol nyelvű) városi tájékoztató füzet? „1579-ben, persze, Utrecht — néhány kivételt nem számítva — még a templomok, kolostorok, rendházak városa volt. Noha számos tér és utca ugyanazt a nevet viselte abban az évben, mint ma, természetesen egy egészen más Utrecht volt az.“ És ebben a kijelentésben az utcanevék átörökítése, megőrzése mellett a rendházakon is megakad a szemünk: hogyan, a protestáns Utrechtben? De hát ma is mutogatják, büszkén, azt a házat, amely mint pápai rezidencia él az emlékezetben; kevéssel a reformáció után, 1522-ben. Utrechtből elszármazott püspököt választottak pápának, aki korábban még úgy tervezte, hogy öreg napjait

szülővárosában tölti. Lakatlan maradt a ház, de emlékezetes az esemény, hiszen ötödfél évszázadig, 1978-ig csak olasz pápák kerültek Rómába.

Szóval sok mindent tudnak méltón, türelemmel egyeztetni a derék utrechtiek. A régi és az új között például olyan átmenetet teremtettek, lényegében a város központjában, aminek csodájára járhat a világ. Elindulunk a Dómtól (tornya a legmagasabb volt az országban), s csatornákon, hidakon át elérkezünk a piac-térre. Innen pedig bevehetjük magunkat az elegáns üzletek, belső udvarokra telepített vendéglők, végtelen kirakat-folyosók labirintusába, abba az „épületbe”, mely akkora hasznos felülettel rendelkezik, mint egy nagyobb város köz-szükségleti-bevásárló negyede. Leírásához építés szakembernek vagy költőnek kellene lennem, hogy a hasznosság és az esztétikum e rendkívüli ötvözetét érzékeltetni próbáljam. Nem kísérletezem a reménytelennel, csupán annyit jegyeznek meg ide, hogy a fokozatosság elvét itt is tiszteletben tartották: mielőtt belép-nénk a jóléti társadalom modern paradicsomába, olyan épületsoron megyünk át, amely új voltában is igazodik a régi város stílusához; a II. világháborúban lebom-bázott helyre építették fel ezt az átmenetet, s így nem sokkol a Vasarely szelle-méhez hű XX. század végi metropolis-építmény. (Csak ne gondolnk közben olyan építészeti, „stílusvezető” megoldásokra, mint a Farkas utcai új könyvtár, no meg a „modern” kolozsvári Centrálunk. Hej, ti városatyák, műépítések, kereskedők...)

Egyetemi információk

Utrechtből, mármint az univerzitásból, ezúttal csak a folyosó jutott nekünk, annál előzékenyebb volt a nem kevésbé patinás groningeri egyetem ott fenn, észka-kon, egy kicsit már félre a fő útvonalaktól (noha tengeri kikötőnek számít ez a holland város is): előadást tartani hívtak, sőt hallgatóságot is biztosított az előadó-nak. Nem kis dolog ez, ha figyelembe vesszük a körülményeket. Elsősorban azt, hogy az előadás a romániai magyar irodalomról szolt — és magyarul hangzott el. Van de Graaf Kolozsvárt tanult holland teológus könyvében olvasom, hogy Groningenben már a Németalföldi Köztársaság idején jártak erdélyiek, ők azonban nyilván nem hungarológiában kívánták elmélyíteni tudományukat. A groningeri diákok között ma ilyen csodabogár is akad. Hogy ki miért teszi ezt, miért választ ilyen távot, különleges nyelvet stúdiumul, vagy éppen nagyon közelit keres — ennek megválaszolására nem készültem fel eléggé; tény, hogy magyar nyelvtudás-ban a hallgatók (és kérdezők) meglehetősen különböznek egymástól. (Bár érdemes megjegyezni, hogy született holland műfordítói szintre jutott már közülük, lelki-ismeretes tanárai segítségével.) Hasonlóképpen differenciált e diákság életkor szer-int is. És ez, úgy tűnt, nem a magyar szak kiváltsága.

A magyarázatot hamar megkaptam, egyúttal újabb leckét véve a türelem nehéz szaktantárgyából. Mielőtt bementünk volna az előadóterembe, az egyik tanári szobában Szabó T. Ádámmal beszélgettünk. A nyitott ablakon protest-song hangjai hallatszottak be: diákok (a mi mércénkkel mérve is diák korú fiúk és lányok) ültek, feküdtek a pázsiton, az egyetem bölcsészkar-i épületének udvarán, és énekeltek. Amikor az ének elhallgatott, egyikük felolvastott valami szöveget, aztán újra énekeltek. Megtudtam, hogy az új közoktatási miniszter ellen tüntet-nek, pontosabban az új intézkedés ellen, amely bizonyos számú tanévhez akarja kötni az egyetemi tanulmányok befejezését. Csodálkozó tekintetemre megmagya-rázták, hogy eddig nem korlátozták a vizsgalehetőséget, s volt, aki egy évtizedig vagy még tovább élt — néha családjával együtt — egyetemi hallgató státusban, s élvezte az állami ösztöndíj biztosította szabadságot, vagyis meghosszabbította a gondtalanság, anyagi és szellemi függetlenség, kötetlenség boldog állapotát. Pénz-ügyi okokra hivatkozva, a kormány változtatni akar e helyzetet, és a diákok termézetesen tiltakoznak. Ebben éppúgy nem akadályozzák meg őket, mint ahogy az új királynő férjének kétes politikai múltja elleni tüntetést sem lehetett megaka-dályozni. A groningeri házfalakon 1980. május közepén még mindenütt ott díszle-gtek a felháborodott szövegek. Persze, a koronázás — ha nem is teljesen inci-densek nélkül — lezajlott, és (mondták a tanárok) az új felsőoktatási törvényt is bizonyára érvényesítik majd, a diákok akarata ellenére. (Ez utóbbi kérdésben, bármennyire a fiatalokhoz húzson az ember szíve, a józan belátás a „felsőbbség” álláspontjának indokoltságát igazolja.)

A tiltakozási hullám mindenesetre már lanyhulhatott, ezért is lehettem tanúja az egyetemisták ülősztrájkjának (gyűlésének); az előző napokon ugyanis a tanárokat sem engedték belépni az épület kapuján. Az én kisszámú hallgatóságom azon-ban nem kint, a fűvön, hanem az egyik tanteremben várakozott. békésen, hogy a klasszikus magyar irodalom — Ady, Móricz Zsigmond, József Attila — erdélyi vo-

natkozásairól, illetve romániai magyar írókról, Kuncz Aladárról, Sütő Andrásról, Szilágyi Domokosról, fiatalabbakról és idősebbekről halljanak közvetlen híradást. Az ország különböző városaiból érkeztek, a hétköznap általában egy napját töltik itt, előadásokon, szemináriumokon, most külön értesítésre jöttek. Tudjuk hát be e körülményeknek, hogy nem a kinti napsütést, a kollektív éneklést, tiltakozást választották; igaz, némelyiküknek az életkora miatt nem állt volna jól a csatlakozás a protestáló fiatalokhoz. Vagy — a protestálás (megnyilvánulási formáitól függetlenül) mégsem az életkor, hanem a felfogás, magatartás függvénye?

A Londonban esedékes előadást — ugyanebből a tárgykörből — egy másfajta tiltakozás veszélyeztette. Világviszhangú tiltakozás, ám ennek éppúgy nem volt köze a romániai magyar irodalomhoz és annak szerény képviselőjéhez, mint a groningeri diákok fellépésének. Az iráni követséget elfoglaló terroristák, a szerencsétlen kuzisztániak ugyanis nem valószínű, hogy számításba vették: pár nap múlva a Princes Gate-től két-háromszáz méterre bizonyos Kántor Lajos, irodalomtörténész beszélne a Szepsi Csombor Kör hallgatóságának egy kilométereken távoli nemzetiségi irodalom időszerű problémáiról. Mindenesetre engem sikerült érzelmileg maguk ellen hangolniuk. A robbanásveszély miatt a rendőrség lezárta a környéket, a Hyde-park, a Kensington-park nyüzsgött a bobbyktól, kettesével álltak minden húsz méterre, az Albert-émlékmű, a Royal Albert Hall térsége feketélt a készenlétben álló rendőrautóktól. A London arcáéhoz hagyományosan hozzátartozó békés bobbyk ezúttal sem látszottak különösen gondterheltek — bár lehet, most nem engedték volna meg, hogy a turisták velük fényképeződjének, konzervatívan-mulatságos (Thatcher asszonytól függetlenül konzervatív) sisakjukat a gyermek fejére téve. Az országnyi város azonban lassan-lassan kezdett lázba jönni. Távolabb a Princes Gate-től az utca képén ez nem látszott, nem érződött, a földalattiból kiáramló tömeg ugyanolyan fegyelmezetten mutatta fel jegyét vagy bérletét a néger ellenőrnek, az elfátyolozott arcú nők változatlan méltósággal léptek ki az előkelő szállodából a Kensington-park bejáratához közel, az arab bankok hűvös-fensőségeken sorjáztak és ásitóztak az ürességtől (kivülről!) az előkelő Park Lane-en. A Khomeini mellett tüntető iráni fiatalok is csak a rendőrkordon előtt okoztak némi izgalmat, no meg a Londoni Egyetem Keleti Intézetében láttunk néhány kézzel írott, nem éppen illedelmes szövegű plakátot, felhívást a diákokhoz.

Fent az emeleten viszont, a megbízott igazgató, Cushing professzor szobájában béke honolt. Igaz, ő ugyancsak finnugrisztikában érdekelt, akárcsak ifjú szárnysegéde, Peter Sherwood. A friss romániai magyar könyvtermés, a folyóiratok számbavétele — s néhány dokumentáló nyelvészeti adat, lexikonok és a groningeri Kilstra professzor Londonban, a tanszéken felejtett sáljának felmutatása — után, e félig komoly, félig tréfás filológusi demonstrációt követően, az írásasztalról előkerült gyomorkeserűt iszogatta (ugye, ez még hivatalosan is orvosság-számba mehet?), szoba kerül a kérdéssé vált előadás a Szepsi Csombor Körben, innen pedig egy ugrás csupán a teheráni követség elleni terrorakció, és tovább: London „elszíneseése”, egyáltalán: meddig mehet a türelem? A két londoni filozófus — akik közül a professzor hamisítatlan bennszülött, azaz szigetországi angol — először megütközik magán a kérdésfeltevésen, aztán rangidősként s mint elsősorban illetékes Mr. Cushing elgondolkodik: valóban, ehhez fogható eset még nem történt Londonban. Az irkérés az más, azt nyilván nem számítja ide, belső ügy, jöllehet évekkel ezelőtt Londonig ért a terrorcselekmények hatósugara. (A Tower múzeumi fegyvergyűjteményében a padlón emléktábla: a hetvenes évekbeli egyik merényletre, áldozatára emlékeztet.) Már szívom a fogamat, szégyellem az önkéntelen sugalmazást; hát éppen én propagáljam a türelmetlenséget abban a városban, melynek egyik legrokonszenvesebb vonása, hogy nem tesz különbséget az emberek között bőrük színe, vallásuk, nemzetiségük, anyanyelvük szerint, hogy befogadja őket — egy bizonyos fokig...? De hát a liberalizmus az anarchia szabadságát is jelentené? — Na ne mondd, nem találkoztál még anarchiával nyílt vagy rejtett elnyomásra, despotizmusra épített társadalomban?

A vitát önmagammal ezen a békésnek indult, figyelmeztető jelektől már-már elkomorult, majd igazi tavaszban feloldódó utazáson nem tudom lezárni. A londoni iráni követséget viszont, egyhetes türelmes várakozás után, amikor a terroristák kezdték beváltani a fenyegetést, s kidobták az épületből az első hullát, a rendőrök és a speciálisan kiképzett rohamosztagosok felszabadították — és a londoniak felszabadultak, sőt büszkén vették tudomásul az eseményeket. A tévé helyszíni közvetítést adott a példásan megszervezett, szinte vérmentesen lebonyolított ostromról, a bulvárlapok címdalára a szép meztelen nők helyére a bátor rendőrök és katonák kerültek — én pedig másnap megtartottam előadásomat a népek és kultúrák együttélését, találkozását, kölcsönhatását valló és vállaló romániai magyar irodalomról. Mindez az amerikaiak sikertelen teheráni túszi-

szabadító kísérlete utáni napokban zajlott. A világsajtó így nem szentelt kellő figyelmet a Szepsi Csombor Körben elhangzott előadásnak, csupán a kolozsvári magyar nyelvű sajtószervek számoltak be róla, ha nem is éppen az első oldalon...

Fribourg — Freiburg

Kisváros Bern és Lausanne között, a Zürich—Genf vasútvonalon. Nem hívott ide egyetem, Pen Club, irodalmi kör, „csak” közvetlen baráti szó. A befogadó várost megillető neo-lokálpatriotizmusnak tudtam be távolból a Fribourgot dicséző jelzőket, a csalogatást: ide kell eljönni, szebb ez, mint alkármelyik más svájci város. A gótika korának virága — mondja virágosan a helybéli prospektus —, s meglepődve tapasztaljuk, hogy van olyan reklám is, amelynek hinni lehet. Egyébként világhírű propagátora is volt Fribourgak, John Ruskin, a múlt századi jeles angol esztéta, aki Kós Károly építészeti felfogásának kialakításában fontos szerepet játszott. Illik hát figyelniük rá. Nos, Ruskinak igazán nem volt rossz ízlése. Azt ugyan nem tudom megállapítani, hogy Fribourg Velence után következik-e (előbb el kell jutnom Velencébe), de a természeti és az ember alkotta táj ilyen monumentális összhangját ritkán tapasztalni. A változatos felszíni formák mintha csak arra születtek volna, hogy a helybeliek nyúlánk hidakkal, összetömörülő házsorokkal, föléjük magasodó katedrálisokkal és hegyre felfutó utakkal fokozzák a kőzetek és vizek játékát. Háttérdiszleként pedig fehér tetejükkel a Fribourg Alpok. Ahogy az áprilisi sűrű hóhullásban egyszer csak jótékonyan kivillan a nap, és megsillantja a mélyben kéklő Sarine és Gottéron vízszintjét, a csordogáló diszkutákat, fotogénné teszi a St. Nicolas székesegyház kapujának köszentjeit, mesevárosban hisszük magunkat. A méretek is mesebeliek, el sem hinné az ember, hogy itt alig 40 000-en élnek. Kevesebben, mint Désen. Igaz, nem a lokálpatrióta nagyozolás rajzoltatja fel Fribourg köré a szomszédos repülő-összeköttetések koncentrikus köreit, el egészen Londonig, Hamburgig, Rómáig és Barcelonáig, a magánturistákat és nemzetközi kongresszusok résztvevőit tájékoztatják az európai távolságokról. Bizonyára üzletkötők, ipari és kereskedelmi szakemberek is jönnek Fribourg kényelmes szállodáiba; noha nem érezni sem bent a városban, sem közvetlenül környékén az ipari szagokat, az új negyedekben autózva üzemekre is rákérdezzünk. Meg kell valánom azonban, hogy csupán tévedésből: nagyobb villának vélt épületekről tudjuk meg, hogy ipari termelésnek adnak helyet, belesimulva a modern lakónegyed hangulatába.

Ez Svájc, legyinthatnánk hagyományosan. No de érdekesebb, érdemesebb volna végre azt kérdezni, hogy Svájc mitől Svájc! A történelmi válasz persze alapvetően fontos: évszázadok óta idegenek csak turistaként tapodták a földjét, ez pedig önmagában is ide vonzza a külföldi bankbetéteket. A közgazdasági magyarázatba beletartozik az adottságokhoz (anyag-nyersanyag, szellemi-civilizatórikus feltételekhez) igazított, harmonikusan fejlesztett ipar és mezőgazdaság, s velük összefüggésben a nemzetközi turizmus. Ezt fölösleges részletesebben magyarázni. De van egy harmadik, az előző kettőtől elválaszthatatlan, etikai magyarázat is (amely tulajdonképpen történelmi és közgazdasági vonatkozását egyúttal) — és ezt éppen Fribourg szemlélteti a legszembeütőbben.

Mindjárt a város bejáratánál, az országúton, Fribourg—Freiburg: hirdeti a tábla, annak jelzéseként, hogy e déli, ún. francia kanton központjában többségben franciák, egyharmadrészt viszont németek élnek. A lakosság eredetileg német volt, a környék francia parasztsága viszont hovatovább rányomta bélyegét a városra is. A két kultúrának megfelelően kialakult a kétnyelvűség, s aki később érkezett ide, az már természetesen szívesen szívja magába e békés, korántsem tudathasadásos kettősséget. (A városnév hivatalos használatában az sem akadály, hogy nem is olyan messze, Németországban is létezik egy Freiburg.)

Major-Zala Lajossal, a fribourgi költővel járjuk be a műemlékeket s az Erdélyből nézve is irigylésre méltó környék egy részét. Jobb ciceronét akkor sem választhatnánk, ha módunk volna a választásra. *Arva Dzodzet* című ciklusában, amely Fribourgak állít emléket, s egy különös helyzet, de természetes magatartás versbeli megfogalmazása, bemutatkozásként közli a közlendőket: „Göcsejből confédéré / Léchelles polgára / ki magyarul / svájci embert fogalmaz / e négy nyelvű hazában / s Európát érzi / ujjbegyében / / franciául simogat / németül érvel / s ha álmodik: / emberi nyelven”. Otthonában, a schiffeni tó partján felépített villában nem csupán a homlokzatot díszítő „Les Sandres” fémplasztika emlékeztet a balatoni fogásokra, nemcsak a két kutya — Mókás, a nagytétényi puli és Bogár, a szép vizsla — ért magyarul, hanem az osztrák feleség is, sőt majdnem olyan jól beszél a nyelvet, mint gyermekei. Gondolom, ez nem teszi kétséssé, de inkább

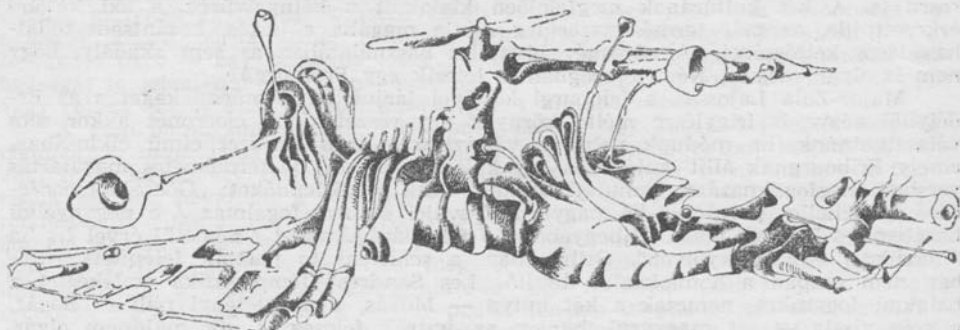
mege erősíti a fribourgi költő vallomásának hitelét. Hogy nemcsak ő fogadta fel költészetének városát, hanem a város is magáénak vallja már őt, több évtizedes hűség alapján, azt a helybeli művészek törzsasztala tanúsíthatja: magam is láttam a fribourgi állomás mellett, a Buffet de la Gare egyik sarkában a falra írt Major-Zala-verset.

Vasárnap lévén, még ha időnként havazik is, elugrunk a szomszédba, vidéket nézni. Vidéket vagy történelmet? Vagy jelent? Azt hiszem, az útiterv-összeállításban nem érvényesült semmi célzatosság, inkább az idő rövidsége (ebédre visszavár a ház asszonya) és zordsága a meghatározó, mégis folytatódik a Fribourg—Freiburg szemléltetés. Előbb Murtenbe futunk be a kocsival (Morát a francia neve), nekem úgy tűnik, hamisítatlan német középkorba. Az útikönyv biztosan jobban tudja, mert azt állítja: épületei a fribourgi (franciás?) gótika jegyeit viselik magukon. Én mégis perelnék a szerzővel, az épségben megőrzött városfalakon, a körgalérián sétálva, a hóhullással dacoló áprilisi virágdíszben. Következő állomásunk, Avenches viszont egyértelműen francia. Az Aventicum korát a mába átmentő római amfiteátrumtól nem messze egy hangulatos falusi kiskocsmában vörösbort iszunk. Helyi szokás szerint asztalunknál kézfogással üdvözlő a tulajdonos, aztán visszaül a nagyasztalhoz, amely körül hangos jókedvvel tölti a vasárnap délelőttöt a falubeliek egy csoportja. Hagyományos francia regény alkalmi mellékszereplőjének érzem magam.

De bocsnát a „falu“ minősítésért. Az útikönyv ismét kiigazít, s most nem is vonom kétségbe, hogy neki van igaza. Hiszen mi a sietségben jóformán csak egy pillantást vetettünk Avenches-ra, pedig — olvasom — a római Helvetia fővárosa volt az első césárok idején. Az egykori Aventicum területének alig egy-huszonötödén fekszik a mai francia svájci kisváros (lakóinak száma alig ötödannyi, mint a valamikor — és nemcsak a római korban — ugyancsak szebb napokat élt Széknek, a mára már csupán néprajzi nevezetességként ismert mezősegi falunak). Nem tudom, a tízezer nézőt befogadó amfiteátrum megtelik-e nyáron, a szabadtéri előadásokon, a mellette álló épületben elhelyezett régészeti múzeum öre azonban méltósággal viseli egyenruháját. A büszkeségre van alapja: feljogosítja rá az általa őrzött intézmény igényes berendezése, kincsei, de különösen e tájék embereinek szelleme. Fribourg—Freiburg, Murten és Avenches bennem legalábbis így, egységesen él tovább.

A magammal hozott könyvek, prospektusok és képeslapok között talán a legfontosabb számomra éppen egy avenches-i felvétel, a múzeumból: a Romulust és Remust szoptató anyafarkast ábrázolja. Nem késői stilizáció, nem idegen ajándek, hanem helyi lelet. Együtt őrzöm a Murtenban készített színes diafilmjeimmel.

**UTAK
ESZMÉK
VITÁK**

Simon Sándor rajza